

ZAKAJ BI MOST MORAL BITI SPROJEKTIRAN DRUGAČE

Uvod

V sklopu programa investicijskih vzdrževalnih del v javno korist je Direkcija RS za infrastrukturo v letih 2012–2017 pripravila projektno dokumentacijo za obnovo mostu čez Sočo na Mostu na Soči. Že ta mesec (november 2017) naj bi izbrani izvajalec pričel z obnovo mostu, ki pa na začudenje krajanov predvideva rušitev starega mostu v celoti, hkrati pa ugotavljamo, da pri izdelavi projektne dokumentacije za nov premostitveni objekt izjemnost in kompleksnost lokacije, v katero se objekt umešča, žal ni bila prepoznana.

Nanizani argumenti so prostorsko–urbanistično–krajinsko–arhitekturna razlaga zakaj trenutna projektna dokumentacija za obnovo mostu čez Sočo na Mostu na Soči ni ustrezna. Avtorji smo domačini, ki po izobrazbi in profesionalnem delovanju zastopamo naslednje stroke: prostorsko načrtovanje, krajinska arhitektura, arhitekturno projektiranje, industrijsko oblikovanje, gradbeništvo in hidrotehnika, arheologija ter antropologija. V domačem okolju aktivno delujemo tudi kot krajan, najpogosteje na področju kulturnozgodovinskega turizma in drugih kulturnih dejavnosti.

Strateški okvir

Glavni okvir argumentom dajejo naslednji strateški dokumenti občine Tolmin: Razvojni program občine Tolmin, Strategija razvoja turizma občine Tolmin in Občinski prostorski načrt, strokovne podlage Urbanistični načrt naselja Most na Soči z Modrejem, CAMIS - Prostorske zasnove turističnih in rekreacijskih ureditev ob reki Soči: Območje med volčanskim mostom in Mostom na Soči, 'Most za Most' – delavnice študentov arhitekture ter evidence varstvenih in varovalnih režimov.

Razvojni program občine Tolmin na naselje Most na Soči veže predvsem vsebine s področja turizma in rekreacije. To nadgrajuje Strategija razvoja turizma občine Tolmin, ki predvsem opozarja na zgodovinski turizem, pohodništvo, kolesarstvo pa tudi nočitvene in gostinske kapacitete.

Te vsebine jasno povzema strateški del občinskega prostorskega načrta, ki naselje Most na soči opredeljuje kot enega eno od treh urbanih naselij v Občini Tolmin, **hkrati pa mu prednostno namenja funkcijo turistično-rekreacijskega centra Občine.** Funkcija izhaja predvsem iz danosti, ki jih širše območje Mosta na Soči nudi za tak razvoj: naravne danosti – reki Soča in Idrija, arheološka in urbanistična dediščina...

Vizija razvoja tega ožjega območja pa je bila nastavljena tudi v projektu Prostorske zasnove turističnih in rekreacijskih ureditev ob reki Soči: Območje med volčanskim mostom in Mostom na Soči bo postalo ena glavnih rekreativno-turističnih osi Zgornjega Posočja, ki bo razpoznavno v širšem območju kot uporabnikom prijazen, varen in pester prostor. S premišljenim načrtovanjem se bo zagotovila visoka kakovost bivanja prebivalcev ter zunanjih uporabnikov te turistično-rekreacijske osi s poudarkom na povezovanju zelenih sistemov naselij, ustrezno oblikovanimi razvojnimi zgostitvami ter tekočem povezovanju med njimi.

Opozorili bi še na **Celostno prometno strategijo občine Tolmin**, ki s poudarkom na trajnostnih oblikah mobilnosti v ospredje postavlja ravno pešca in kolesarja.

Urbanistični okvir

Naselje se razprostira na osončeni strani jezinkasto podolgovatega pobočja, na istem poselitvenem prostoru kot železnodobno in rimsko naselje. Stavbno tkivo se prilaga naravnim robovom, ki so glavni usmerjevalci poselitve, saj zaokrožujejo celoto naselja in mu dajejo pomembno identiteto. V značilni rob naselja posega most, ki je s svojo današnjo obliko gradnik te identitete. **Pomembnost vpliva, ki jo ima most čez Sočo na samo identiteto naselja, je nedopustno ignorirati. Zato je pri umeščanju in oblikovanju mostu nujen ustrezen urbanistični in arhitekturni pristop.**

Krajani že več let poudarjamo, da kraj potrebuje celovito prometno ureditev. Obravnavano območje je območje izrazitega **peš prometa**, ki ga generirajo tako dnevne peš migracije iz smeri Modrejca, kot rekreativci in turisti. Slednji prav na mostu tudi postajajo - se fotografirajo, občudujejo značilno smaragdno barvo Soče in okoliško naravo.

Problematika peš in kolesarskega prometa je bila obravnavana že v več delavnicah, projektih, zasnovah, zato naj se jih pri oblikovanju mostu smiselno upošteva in povzema! **Obravnava samega mostu brez jasne vizije, kako bo promet (tudi peš in kolesarski promet!!) tekel dalje vsaj do glavnega trga je nedopustno - oblikovanje pločnika novega mostu naj NUJNO predvideva tudi pločniško navezavo na Plac.**

Strateška usmeritev, podana v projektu CAMIS je, da se cesta do mostu ureja na načine, ki sicer omogočajo prometno prehodnost za motorni promet, vendar se z oblikovalskimi prijemi (npr. tlakovanje površine, ožanje cestišča, kjer je to mogoče...) zagotovi projektna hitrost zgolj 30 km/h in jasna prednostna obravnava pešca in kolesarja na tem območju. **Tako izhodišče je nujno tudi pri projektiranju mostu.**

Krajinski okvir

Primorski predalpski svet v katerem zajezeni soški smaragdni meander trči v severni obronek banjške kraške planote.

Vedutna in doživljajska vrednost tega prostora je izredna! Odprtost, ki jo prebivalec/obiskovalec doživlja ob jezeru, obdanem z okoliškimi kmetijskimi površinami Modrejca in Modreja, blago razloženimi po uravninjenih geoloških formacijah soškega ledenika, se značilno zoži s koriti Soče in naprej s koriti Idrijce.

Prostorski moment te **doživljajske spremembe** je ravno točka, kjer Sočo prečka tudi regionalna cesta, ravno točka most. **Zato je še toliko pomembneje, da novi most ne siromaši teh izrazito kvalitetnih vedut in doživljajskih vrednosti.**

Obstoječi most je ob sami silueti naselja in vzpetini s cerkvico sv. Mavra močna **vedutna dominantna** v prostoru in kot tak, **vrednota visokega pomena.**

Osnovno izhodišče, kakšen naj bo izgled novega mostu naj torej ne dopušča degradacije kakovostnih prostorskih prvin, temveč naj se oblikuje nov, pozitiven element, ki se z občutkom vpenja tako v krajinsko sliko korit Soče kot v kakovostne urbane prvine naselja!

Območje okrog jezera se ureja kot omrežje peš in kolesarskih poti. **Zato je za ta promet nujno najti ustrezno, privlačno in varno ureditev tudi v sklopu mostu.** Hkrati naj se upošteva možnosti o vodenju pešcev od jezera pod mostom po desnem bregu reke Soče in navezava na obstoječe pešpoti dolvodno od Penziona Šterk.

Varstveni in varovalni režimi območja

Stari del naselja Most na Soči je opredeljen kot naselbinska dediščina, širše območje naselja pa kot arheološko najdišče sv. Lucija. To je varovano kot spomenik lokalnega pomena. **Zato v nadaljnjem procesu zahtevamo intenzivnejše sodelovanje projektantov s pristojnim Zavodom za varstvo kulturne dediščine.**

Korita Soče pri Mostu na Soči – torej lokacija mostu – je opredeljena kot naravna vrednota. Celotno območje reke Soče pa kot ekološko pomembno območje in območje naravne vrednote. **Zato v nadaljnjem procesu zahtevamo intenzivnejše sodelovanje projektantov s pristojnim Zavodom za varstvo narave.**

Vidik turizma

Turizem je vedno pomembnejša panoga občine Tolmin. **Makro destinacija Alpska Slovenija je druga po obisku v Sloveniji,** turizem pa je eno izmed najhitreje rastočih gospodarskih panog. Zato bi verjetno bilo smotno razmišljanje v smeri, da je vsaka investicija v infrastrukturo tudi priložnost za izboljšanje turistične prepoznavnosti kraja in regije.

V najnovjšem dokumentu Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo **Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021** je zapisano da se bo v prihodnosti delalo predvsem na dvigu kvalitete turistične ponudbe in kulinarike, na obnovi turistične infrastrukture, na novih doživetjih in izkušnjah. Če je jezero primarna naravna znamenitost kraja, je z njo povezan tudi most. In ko govorimo o doživetjih v Dolini Soče, pred leti je skakanje z mostu med turisti postalo tako popularno, da je zaradi gneče, nereda in nevarnosti, bilo potrebno platformo odstraniti. Najbolj pogosta vprašanja “koliko je globoka voda” in “ali se sme skočiti iz mostu” bi morali verjetno odgovoriti direktno v bližini mostu.

Če je pisatelj Vuga pisal o žuborenju reke, ki se je dvigalo iz korit, je to danes zamenjala spokojna tišina na sotočju, idilično kopališče in zvok vodnega kolesa Ladje Lucija. Hupanje pred vstopom v ožino korit je postala stalnica in del identitete kraja, kot tudi vzkliki šolarjev, ko je ladja pod mostom. Večina turistov ne pozna zgodovine mostu, globine vode, korit... tabla ob poti, ki opisuje akumulacijsko jezero je dokaj neopazna.

Z realizacijo projekta visečega mostu/brvi na koncu Modrejc bi končno dobili krožno peš pot okoli jezera. S tem bi bila most in jezero še bolj turistično zanimiva.

Ne samo, da je danes most v imenu kraja in je kulturno-zgodovinsko pomemben objekt, tudi prebivalci kraja se identificirajo za "Mostarje", zato je pomen te obnove/gradnje več kot samo "funkcionalno prečenje dveh bregov". Ko se dela obnova za kraj tako ključnega elementa, zasidranega globoko v zavest domačinov, bi pričakovali, da bo nov most boljši kot obstoječ, ne slabši. V interesu turizma je, da se naredi most, ki ne bo samo zanimiv za turiste, ampak predvsem v ponos domačinom.

Oblikovna izhodišča (krajinski, arhitekturni in inženirski vidik):

Most naj bo prilagojen kompleksnosti lokacije, tehnologiji in okoljskim omejitvam, upošteva naj tudi človekove potrebe in pričakovanja. Zato je potreben umetniški naboj z razumevanjem širših problemskih izhodišč.

Problemska izhodišča:

1. PROMETNA VARNOST

Motorni promet je postal preobremenjujoč, tovornjaki so postali težji, avtomobili širši. Tako je za pešce in kolesarje postalo prečenje mostu nevarno. Prometna zasnova naj prednostno obravnava pešca, kolesarja in turistične skupine pri prehodu čez most, ter zagotavlja upočasnitev motornega prometa.

2. POPLAVNA PROBLEMATIKA– HIDROTEHNIČNI VIDIK

Pogled na most se je spremenil s formacijo akumulacijskega jezera leta 1938. Do zajezitve se je most z višine lahko rogal strašljivim koritom, kar 34 m globoko pod seboj. Po zajezitvi je most ostal le nekaj metrov nad vodo, jezersko dno pa se zaradi stalnega rečnega nanosa drastično zvišuje. V prvih desetletjih po izgradnji jezusa poplavnih problemov ni bilo, saj je bilo čiščenje jezerskega dna redno, na samem jezusu pa je delovala spodnja čistilna zapornica, kot je to določeno v pogodbi s Soškimi elektrarnami. Trenutna mostna konstrukcija predstavlja zajezbo, zato se ob visokih vodah gorvodno pojavljajo poplave.

V sklopu nove projektne dokumentacije je potrebno izvesti hidravlično analizo, s katero je ovrednoten vodni režim reke Soče na območju Mosta na Soči in Modreja po izgradnji mostu. Potrebno je definirati vpliv izgradnje novega mostu na območje Mosta na Soči in Modreja in definirati nova poplavna območja na tem območju (pogoji DRSV). Izvedena mora biti tudi hidravlična analiza obstoječega stanja.

Predlagamo, da se v času praznjenja akumulacijskega jezera naredi laserski posnetek struge gor- in dolvodno od mostu, na podlagi katerega se lahko natančno definira hidrodinamski model ob predvideni novi mostni konstrukciji.

3. MESTOTVOREN PRISTOP:

Most je zaključek trškega parterja in hkrati vstopna točka v naselje, zato mora biti umestitev in oblikovanje tega objekta - od gole inženirsko arhitekturne poteze do izbire finalnih materialov - izvedena po načelu soustvarjanja javnega uličnega prostora.

4. ARHITEKTURNO OBLIKOVANJE

Pri odločitvi, da se stari most poruši je pričakovati, da bo na njegovem mestu zgrajen sodoben objekt, ki bo sledil tehnološkemu napredku konstrukcij in materialov ter se posledično oblikovno razlikoval od starega mostu (ga ne skušal oponašati). Pri načrtovanju je zaradi tega potrebno posebno pozornost nameniti sledečemu:

- tehnološko ustrezen in sodoben arhitekturno – konstrukcijski koncept, ki predstavlja novo prostorsko dominantno,
- ustrezna integracija komunalnih vodov in omogočanje tudi kasnejše integracije komunalnih vodov v most,
- ustrezno oblikovanje mosta s spodnje strani,
- sezibilnost oblikovanja vseh delov mostu (potlakovanje, osvetlitev, cestni elementi, ulična oprema),
- most naj bo oblikovan tako, da pogled iz vsake smeri (od daleč in od blizu, od zgoraj in od spodaj) odkrije nov in zanimiv detajl.

5. KRAJINSKO OBLIKOVANJE IN OZNAČEVALNI SISTEM:

Izjemnost in občutljivost prostora naj se odražata v:

- ustrezni navezavi na omrežje obstoječih in predvidenih pešpoti in navezavi na dostop do vode,
- senzibilnosti oblikovanja brežin,
- ustrezna predstavitev zgodovinskih in tehničnih podatkov o mostu.

6. VSEBINSKA oz. PROGRAMSKA IZHODIŠČA

Oblikovanje mostu mora poleg prometno varnostnih, urbanističnih, arhitekturnih in krajinskih izhodišč upoštevati tudi naslednja vsebinska izhodišča:

- zgodovinska dejstva (opisana v ločenem prispevku),
- simbolnost tehničnega objekta,

- simbolnost, etimološke in zgodovinske značilnosti imena Mosta na Soči (Ad Pontem, *Pons St. Mauro, Maurus Brücke, Sv. Lucija na mostu ...*),
- vloga mostu v zavesti občanov – pomembno je opredeliti, kaj most izraža danes in kaj naj izraža po obnovitvi.

Poleg naštetega se programska in oblikovna izhodišča navezujejo tudi na sledeče:

- JEZERSKE AKTIVNOSTI - Pod mostom in okoli mostu se odvijajo mnoge jezerske aktivnosti. V poletnih dneh se dnevno pod mostom zapelje tudi več 100 različnih uporabnikov - izletniki z "Lucije" in "Barke", vrhunski športniki, rekreativci in tisti, ki si želijo oddiha in sprostitve v izjemnem naravnem okolju.
Ambient, ki ga sedanji most nudi "od spodaj", je potrebno pri oblikovanju novega mostu na nek način nadomestiti.
- VODNA HIŠA Z RAZGLEDNO PLOŠČADJO - V neposredni bližini mostu se na mestu nekdanjega Melanovega mlina nahaja današnja Vodna hiša z obsežno razgledno ploščadjo v več nivojih, ki zaenkrat predstavlja še ne povsem izkoriščen turistični potencial. Danes je tu center profesionalnega kajakaškega kluba, prostori različnih krajevnih organizacij in eno glavnih prizorišč tradicionalne turistične prireditve Noč na jezeru.
Most naj se oblikuje z razumevanjem razvojnih načrtov kompleksa Vodne hiše!
- TEKMOVANJA V SKOKIH Z VIŠIN - Vse pogostejša postajajo tekmovanja z mostu v skokih z višin. Tekmovanja postajajo močna identiteta kraja! Organizirana so na lokalnem, državnem in mednarodnem nivoju. Ker je višina odskočišča le 8 metrov, so organizatorji v namen izvedbe tekmovanja postavili posebno leseno konstrukcijo, v zadnjih dveh letih pa na most pripeljejo tovornjak z odskočno lestvijo. Ob teh športnih dogodkih se na most in ob njem postavijo reklamni transparenti, ki so dandanes pogost način so-financiranja športnega dogodka. Vendar - most z okolico ni oglaševalska površina in ni bil oblikovan za komuniciranje sponzorjev.
Oblikovanje mostu naj omogoča varno izvedbo odskočišča, lahko vsebuje tudi določeno mero teatralnosti v prid prireditvam skokov z višin.

Moteča dejstva, ugotovljena ob pregledu dostopne dokumentacije:

- koncept oz. ni koncepta,
- pomanjkljivo zagotavljanje varnosti pešcev – pločnik širine 1,20m sicer zadostuje minimalnim standardom, vendar ob dejstvu vzpostavljanja nove krožne turistične (peš in kolesarske) poti, ki poteka tudi preko mosta, ta širina ne zadošča,
- neustreznost in nedopustnost vodenja kolesarjev po cestišču, ki ni v skladu s celostno prometno strategijo občine Tolmin ter vizijo urbanističnega in prometnega razvoja kraja,
- arhitekturno konstrukcijska zasnova oz. njena odsotnost,
- arhitekturni elementi – odsotnost obdelave,
- nejasnost izbire in obdelava materialov,
- nejasnost izbire ulične opreme,
- neustrezna integracija komunalne opreme v konstrukcijo (kanalizacijski vod, vodovod) in odsotnost oblikovne rešitve spodnje strani mosta,
- zgolj tehnično-funkcionalna ureditev brežin nad »varovanimi« koriti,
- odsotnost hidravlične analize za 100-letni visokovodni dogodek.

Potreba po predstavitvi nove projektne rešitve krajanom:

Javna predstavitev projektne rešitve z obrazložitvijo vseh dejavnikov, ki vplivajo na arhitekturno – konstrukcijsko in krajinsko zasnovo, ter predstavitev vplivov, ki jih bo imel predviden poseg na ožji in širši prostor je ključnega pomena, saj krajanom omogoča razumevanje in sprejemanje novega posega, snovalcu - projektantu pa daje možnost pridobitve dodatnih informacij, ki jih smiselno upošteva pri končni dodelavi projektne rešitve.

Predstavitev naj vključuje:

- predstavitev arhitekturno, konstrukcijske in krajinske zasnove,
- predstavitev funkcionalnega vidika v smislu tehničnih in prometno varnostnih rešitev (izboljšave obstoječih prometnih zagat pri odcepkih na Kozmerice in k vodni hiši ter »ozkega prometnega grla« na vstopu v kraj, funkcionalna rešitev razširitve mostu zaradi skokov z mostu,...),
- predstavitev novih hidroloških razmer in vpliva na vodostaj (določitev nove Q100 gorvodno od mostu),
- predstavitev ureditve brežin in navezav na obstoječe poti,
- predstavitev finalnih materialov, obdelav, javne in ambientalne razsvetljave, arhitekturnih elementov in ulične opreme,
- prostorska predstavitev izgleda mostu z nivoja pešca, voznika in kajakaša oziroma potnikov na ladji (najpogostejši pogledi).

Zaključek:

Zbrana dejstva in usmeritve so pogledi strokovnjakov iz različnih področij – arhitekture, prostorskega načrtovanja, gradbeništva in hidrotehnike, oblikovanja, antropologije in arheologije – o dejstvih, ki jih je nesporno potrebno upoštevati pri projektiranju novega mostu.

Upoštevanje zgornjih dejstev nedvomno vodi v ponoven celovit premislek o celotnem konceptu novega mostu – tako njegovi obliki, vpenjanju v urbane strukture Mosta na Soči, v krajino ob Soči, navezave na obstoječe in predvideno omrežje peš in kolesarskih poti ter nedvomno ponoven premislek o samem intimnem pomenu mosta za njegove prebivalce.

Most ima namreč izredno širok vpliv na širši razvoj kraja tako v smislu izboljšav prometnega režima, povečane atraktivnosti kraja, potenciala urbanističnega razvoja, izboljšav delovnih pogojev kajakaške dejavnosti, boljših možnosti za razvoj ponudbenih dejavnosti in družabnih aktivnosti, ki so poleg izgradnje novega mostu odvisne tudi od umika benzinske črpalke in izgradnje obvoznice. Sodelujoči strokovnjaki se nedvomno zavedamo **prostorske in časovne komponente** takega elementa, kot je novi most. Zato se nam zdi ponoven premislek ob upoštevanju zgornjih dejstev edini možni način.

Prispevek smo pripravili (abecednem redu):

Tina Bremec, univ. dipl. inž. grad.

Ana Hawlina, univ. dipl. ing. arh.,

Nina Lipušček, univ. dipl. inž. kraj. arh.

Mag. Miha Mlinar, univ. dipl. arheol.

Nataša Štrukelj, univ. dipl. ing. arh.,

Vasja Urh, mag. obl.

MOST NA SOČI DOBIVA NOV MOST NA SOČI

Gradnja novega mostu kot gradnja spomina na bodočnost

Procesu, ki se je v letošnji jeseni sprožil okoli mostu na Mostu na Soči, pričujem kot Mostarka in kot kulturna antropologinja. Tudi sledeči razmislek pišem kot domačinka, ki je most tisočkrat prehodila in prevozila in ki "od znotraj" pozna zgodbe, povezane z mostom, in hkrati kot tista, ki lahko s pogledom antropologinje "od zunaj" sledi dinamiki procesa.

Situacija, ki se je vzpostavila ob napovedi rušitve starega mostu v kraju in nadomestne gradnje novega, dokazuje, kako arhitekturni objekti niso le spoj zamisli arhitektov, inženirjev ali ne nazadnje zgodovinarjev, temveč eno bistvenih sredstev spominov in občutij v neki skupnosti - v tem primeru vsaj treh skupnosti: lokalne skupnosti Mostarjev in prebivalcev Tolminske, regionalne skupnosti Severne in celotne Primorske ter širše skupnosti obiskovalcev Mosta na Soči, ki jo sestavljajo izletniki iz Slovenije, turisti iz tujine kot tudi strokovni delavci z različnih področij - arhitekti, zgodovinarji, arheologi, geologi idr.

Začnimo pri dvojnem značaju arhitekture: pri njeni materialni in družbeno-kulturni plati. Funkcionalnost arhitekture se kontinuirano preobraža v kulturne koncepte in simbole, ki krožijo v javnem prostoru. Antropologija prostora proučuje prostor ne le kot matematični, merljivi koncept, ampak tudi kot prostor, ki mu ljudje pripisujejo kompleksne pomene. Prostor beležimo na dva načina: z vidnimi značilnostmi in objekti, umeščenimi vanj, ter glede na to, kaj neka kultura/skupnost dojema kot relevantno. Že znameniti zgodnji antropologi (Victor Truner, Mary Douglas, Franz Boas idr.) so v svojih proučevanjih različnih skupnosti po vsem svetu odkrivali, da takšne pomembne, identifikacijske točke v prostoru na ravni vsakdana odsevajo "kakovost te skupnosti". Na podlagi materialne kulture (v našem primeru mostu kot objekta, konstrukcije) lahko spoznamo njeno pomensko vrednost. V rabi prostora se ta kaže v ritualizirani strukturi (vsakoletnih skokih z mostu, sprehodih čez most - domačini in izletniki se sprehodijo do njega, zastanejo na njem, se razgledajo po toku reke Soče, ga fotografirajo -, vsakodnevnem prehajanju mostu - čezenj npr. vodi pot v in iz šole otrok iz okoliških vasi - itd. Poleg tega ne smemo pozabiti, da mostarski most čez Sočo ni le premostitev reke, temveč istočasno tudi "mestna vrata", vstopna točka v kraj in izstopna točka iz njega, liminalni prostor prehoda.) Ti pomeni, ki presegajo materialno danost, konstruirajo preteklost in sedanost, s tem pa tudi tradicijo in osebno in skupnostno identiteto. Ko se v prostoru zgodijo jasne spremembe in ni več videti tako kot nekoč (kar se skozi zgodovino stalno dogaja), so ti pomeni lahko gradniki "nečesa več", presegajočega. Na tej točki razumevanja pomenov, skritih za vidnimi kulturnimi praksami, vstopi kulturna produkcija; most po tem principu integrira različne vsakdanje vzorce različnih pripadnikov neke skupnosti (njihove osebne izkušnje) v enotno celoto - uporabo mostu, odnos do njega. Most je v razmerju s krajem, vsak kraj pa oblikujejo njegovi prebivalci (in migranti) - kraj kot lupina ne more obstajati. Posledično mora način, kako je nekaj konstruirano, upoštevati družbene potrebe.

To je mogoče pojasniti s sociološkimi, antropološkimi, filozofskimi teorijami spomina. Francoski sociolog Maurice Halbwachs se je ukvarjal s konceptom prostorskega okvira spomina: vsako spominjanje se po njegovem dogaja v okviru določenega prostora;

podrobnosti določenega kraja oblikujejo pomene, ki so poznani le lokalni skupnosti, in tako sprožijo njen občutek identifikacije s tem prostorom, od tod pa rezonirajo v širši prostor. Francoski zgodovinar Pierre Nora je v zvezi s tem izoblikoval izraz *lieux de mémoire*, prostor (gradnje) spomina. Arhitektura (in vsa z njo povezana področja) se srečujejo s politiko spomina, ki je povezan z njo; temu se ni mogoče izogniti. Recipročno oblikovanje prostora spomina (v tukajšnjem primeru mostu) in skupnosti pomeni oblikovanje odnosov in izkušenj, povezanih s tem prostorom, kot tudi kolektivnih spominov in identitete. Prostor/krajina/kraj je v družbeno-kulturnem smislu obravnavan kot obširen spominski sistem, ki v sebi akumulira zgodovino, vrednote in ideale skupnosti. Arhitektura, ki je del prostora, v antropološkem smislu ni le fizično dejstvo, ni torej le vidna podoba kraja, temveč tudi konstrukcija tega kraja in njegove zgodovine, geografije, povezanosti z življenjem v kraju skozi čas. Tako je arhitekturno gradnjo razumel tudi italijanski arhitekt Aldo Rossi, za katerega ta izpričuje "okuse in nagnjenja več generacij, javne dogodke in zasebne tragedije, nova in stara dejstva, fiksno prizorišče človekovih doživetij". Če je, po Walterju Benjaminu - ki se je tudi ukvarjal s korelacijo med spominjanjem, prostorom in arhitekturo -, topografija nekega kraja, v našem primeru most čez reko, prostor kolektivnega spomina in materializirana preteklost, je, če pogled zasukamo iz retrovizičnega v pogled naprej (kar gradnja novega mostu ne nazadnje zahteva), ravno tako tudi prostor prihodnjih kolektivnih spominov in materializirana bodočnost. Most že sedaj med sabo povezuje pretekle dogodke z bodočimi.

Gradnja novega mostu, torej preoblikovanje vsega, kar se veže na starega, potemtakem pomeni tudi oblikovanje in preoblikovanje spominov, novih zgodb, novih vezi, ali če strnemo, novega kraja - po eni strani nekoliko pretirano in skorajda patetično rečeno, po drugi pa prav nič: z novim mostom nastaja tudi nov Most na Soči. Istočasno s fizično konstrukcijsko in arhitekturno gradnjo se namreč odvija tudi gradnja z drugimi sredstvi, tj. z družbeno-kulturnimi koncepti in simboli. Halbwachsov prostorski okvir spomina je dinamična prostorska in družbena konstrukcija fizičnega prostora (in skupaj z njim konstrukcija spominjanja, identitete, pripovedi, preteklosti in bodočnosti), in takšna sta tudi podoba in koncept, ki ju lahko vsak od Mostarjev kot tudi vsak obiskovalec kraja v tem in v vsakem trenutku prikliče v misel ob omembi Mosta na Soči in je vsebovana že v lingvističnem paketu: most na Soči.

Ko razmišljamo o (novem ali starem) mostu čez Sočo, ne moremo mimo razmisleka o pomenu tega, kar je pod njim, namreč reke Soče, ki je že sama po sebi močno simbolno zaznamovana (ponovno z vidika vsaj treh skupnosti: lokalne, regionalne in širše). V to zaznamovanost so mdr. vpleteni kulturnozgodovinski, folkloristični, literarni, psihoanalitični pomeni tako Soče kot tudi simbola vode, reke in prehajanja čeznjo ter vstopanja v kraj nasploh. Most na Soči torej povezuje tako naravno kot tudi umetno ustvarjeno, recimo temu, lepoto.

Gradnja novega mostu, sploh v kraju, ki je z njim tako tesno povezan kot Most na Soči (naj opozorim, da gre pri tem za marsikaj drugega kot le za sentimentalno vrednost), mora torej prvenstveno biti interdisciplinarna naloga, ki zahteva premišljen celostni pristop. Graditelj katerega koli objekta, sploh simbolno tako prežarčenega, kot je most, o katerem govorimo, se mora spomniti, da arhitektura nikoli ni zgolj fizični, dejanski, vidni objekt, temveč ravno toliko tudi zbiralnik in sprožilec družbenih in kulturnih vrednot na mnogo ravneh. Na nas je, ki smo slučajno prisotni v trenutku zgodovine, ki terja novo gradnjo mostu, da razmislimo, kaj želimo v novi most zakodirati in kaj z njim sprožiti.

Most kot tak je eno od "slovničnih pravil" Mosta na Soči. Kot vsak jezikovni element je tudi to seveda fleksibilno in ga je možno, oziroma kot vidimo, celo nujno preoblikovati. Novi most bo, tako kot stari, definiral in označeval kraj in okolico. V rokah načrta je, vsaj delno in vsaj izhodiščno (ker prihodnosti vendarle ni mogoče nadzorovati), kako se bo to dogajalo. Načrtovalcem novega mostu bi kot takšen razpoznavni znak - ki je kot del "jezika" v korelaciji z drugimi fizičnimi elementi kraja: s potmi, z bregovi, robovi, ulicami, vozlišči in drugimi znaki - most lahko bil v pomoč pri odgovornem (pre)oblikovanju kraja, njegove sodobnosti in prihodnosti. Tako domačinka kot antropologinja v meni bi se razveselili, če bi se gradnja novega mostu vznemirljivo dotaknila drznosti ter vsebovala priložnost izgradnje kakovostnega novega okolja in njegovih bodočih zgodb. Objekti so (po Walterju Benjaminu) zgrajeni v določenem času in prostoru in zato unikatni in jih ni mogoče reproducirati - tudi starega mostu ne. V dani situaciji vidim priložnost in izziv za sodobni odziv in gradnjo nove identitete, ki bi preseгла generično obliko, kakršno predlaga trenutni načrt novega mostu, ki je le nekaj korakov proč od reprodukcije starega. Menim, da je v državi dovolj pogumnih arhitektov in drugih strokovnjakov, ki so si sposobni zamisliti dobro zastavljen in lep funkcionalen most, ki med drugim upošteva tudi to, o čemer pišem na tem mestu. Pri tem se spomnim na fantastično arhitektko Zaho Hadid; saj ne, da bi njeni dosežki lahko parirali dilemam, kakršna je mostarski most, vendar težnje in naravnosti velikih so lahko vzor *modus operandi* malih: "Ena od stvari, ki si jih drznem reči, je, da lahko [kot arhitekti] dovedemo nekaj vznemirljivosti in izzivov v življenje ljudi. Radi bi, da bi bili ljudje zmožni zaobjeti nepričakovano." S Hadidovo ob boku ali brez nje: z vsakim premikom spremenimo svet in v most, ki bo kmalu zgrajen, bodo vpete pretekle in sedanje zgodbe te družbe pa tudi vsi spomini, ki še prihajajo.

Tinka Volarič, ilustratorica, pesnica, mag. antropologije

- - -

Theodor Adorno, *Estetika in politika*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2013.

Gaston Bachelard, *Poetika prostora*, Študentska založba, Ljubljana, 2001.

Walter Benjamin, *Izbrani spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1998.

Michel Foucault, *Arheologija vednosti*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001.

Maurice Halbwachs, *Kolektivni spomin*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001.

Pierre Nora et al., *Realms of memory: the construction of the French past, vol. 3: symbols*, Columbia University Press, New York, 1998.

Aldo Rossi, *Arhitektura grada*, Naklada Društva arhitekata građevinara i geodeta, Karlovac, 1999.

Most – naše ime, simbol in zgodovina

»Od večjih mostov v naši deželici so spomina vredni kobaridski in svetolucijski«, je zapisal tolminski zgodovinar Simon Rutar daljnega 1882. leta (Rutar 1882, 68). Zgodovina slednjega, svetolucijskega kamnitega mostu, sega glede na nedavna odkritja slavista Silva Torkarja veliko globje v preteklost, saj je naročilo za postavitvev mostu v bližini vasi Modrejce, torej tega čez Sočo na današnjem Mostu na Soči, vezano na leto 1321 (Torkar 2014, 245–147). O pomenu te premostitve govori tudi dejstvo, da je to edini most čez Sočo z ožje Tolminske, ki je vrisan na zemljevidu Eustachia Francesca Boiana iz leta 1504 in ga hrani Biblioteca Marziana iz Benetk. Zraven je dopisano ime – *Pons St. Mauro*. Na strateški pomen njegove lokacije so opozorili tudi v besedilu opisa vojaških zemljevidov iz let 1763–1787, kjer je most čez Sočo pri Sv. Luciji (*St. Lucia*) oz. na Mostu sv. Mavra (*Maurus Brücke*) v prevodu predstavljen tako: »Pri zidanem, 20 korakov širokem mostu sta bregova zelo visoka, strma in skalnata in taka sta vse do Kanala, kar onemogoča prečkanje izven mostov« (Rajšp, Trpin 1997, 46).

»Ta kraj, ki je moj rojstni kraj, ima ime po svetnikih, katerima sta posvečeni dve cerkvi, ter po dveh kamnitih mostovih, pod katerima tečeta in se kmalu nato združita Soča in Idrijca«, je v znameniti knjigi *Clima Goritiense* svoj kraj opisal mostarski rojak Anton Muznik 1781. leta (Muznik 1781, 62).

Naše ime je vezano na ta most čez Sočo, saj že v najstarejših poimenovanjih iz 16. in 17. stoletja zasledimo imena, kot so *Ad pontem*, *In ponte S. Mauri* ali *Pons S. Mauro* (Svoljšak 1993, 224). Tudi z izgradnjo cerkve sv. Lucije se je most v imenu kraja še ohranjal kot npr. Sv. Lucija na Mostu, do današnjega, »povojnega« imena Most na Soči.

To niso zgolj suhoparni podatki o nekem mostu, so dejstva, ki govorijo o njegovem zgodovinskem, kulturnem in socialnem pomenu. Nam most ne pomeni samo povezovanje dveh bregov (tu je med leti 1945 in 1947 potekala tudi meja med cono A in B), Most je naše ime, simbol in dolga zgodovina.

Pogled na most čez Sočo leta 1917 (arhiv M. Mlinar).

- Muznik, A. 1781, *Goriško podnebje / Clima Goritiense* (prevod S. Kopriva), Gorica
- Rajšp, V., D. Trpin 1997, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804). Opisi*, 3. zvezek, Ljubljana.
- Rutar, S. 1882, *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerknjo ž njih prirodznanskim in statističnim opisom*, Gorica.
- Svoljšak, P. 1993, Most na Soči. – V: *Enciklopedija Slovenije* 7, 223–224.
- Torkar, S. 2014, K vprašanju lokalizacije novega mostu v okolici Tolmina leta 1322 in patrocinijska sv. Martina. – *Arhivi*, letnik 37/1, 245–247.

MOST

So vrednote, ki se ne merijo v številkah, same po sebi nimajo forme, niti barve ali glasu. In so trenutki, ko jim te kvalitete lahko in moramo dati ljudje. Samo zato, ker je tako prav in plemenito storiti.

Živimo v času vsesplošne apatije in občutka frustracije, v deželi in svetu, kjer vsi vemo in vidimo kaj vse je narobe, a v nemoči to spremeniti, z občutkom, da našega glasu nihče ne sliši in upošteva. In v tej isti realnosti, čez noč izvemo, da nam na Mostu na Soči želijo porušiti naš most, čez našo Sočo.

V zameno za starodaven zgodovinski spomenik kraja, nam ponujajo betonski nadomestek, brez duše in spoštovanja do ljudi in narave tega prostora.

Na tej točki se prebudijo in združijo čustva, občutki in argumenti:

- DEKLICE, ki je ob vodi odraščala in z mostu zrla v Sočo, zaljubljena. Nemalokrat v mladeniča, vedno pa ganjena od smaragdne lepote, obdane s sivimi skalami in spomladanskim zelenjem, ter živopisanostjo jesenskega listja, ki pleza po kamnih mostu, dokler ga ne pobeli sneg in skrrije pod svojo hladno odejo. Otroka, ki je preden je razumel svet in življenje vedel, da je magija narave skupaj z zgodovino časa in prostora, katerih produkt smo, gradbeni material iz katerega se sestavimo v Človeka.
- POPOTNICE, ki je obiskala zanimive in čudovite kraje sveta in si vsakič znova, potihem priznala, da je njen košček taistega planeta še lepši, še bogatejši v svoji preprosti lepoti. Da jo je po dolgih letih raziskovanja, pot življenja privedla nazaj tja, od koder jo je odpeljala.
- PESNICE, ki podira in gradi mostove znotraj in gladi ter boža besede v poezijo hvaležnosti usodi in Bogu, da sta jo rodila tu, kjer se polni in zliva najlepša reka, pod kamnitim obokom starčka, ki jo vsake toliko opozarja, ko jo dež in sneg napolnita do roba, da je njeno mesto v strugi in ne na polju.
- (Ljubiteljske) KAJAKAŠICE, ki rada zavesla po Soči tja pod most, kjer se svetloba igra prerinjanje mostu na gladino reke in njegov miraz s plovilom razburka in preoblikuje. Tam pod mostom sprevidiš da, tako kot sicer v življenju, obstaja veliko perspektiv sveta, ki pa jih marsikdaj in marsikdo, samo zato, ker jih ni nikoli opazil, ignorira ali pa celo zanika. Mogoče, bi se morala gospa iz Direkcije za ceste, ki je upravičevala suhoparnost projekta za nov most s trditvijo, da ga od odspodaj tako nihče nikoli ne gleda, kdaj spustiti v vodo in pogledati navzgor. Mogoče bo zagledala most, mogoče celo svetlobo v svojih očeh.
- FILMSKE KOSTUMOGRAFINJE, ki je v svojem zadnjem filmu Jana Cvitkoviča "Družinica", za katerega je na letošnjem FSF-ju (festival slovenskega filma) v Portorožu, prejela nagrado Vesna za kostumografijo, inspiracijo za kostume glavne igralka črpala iz turkizne in sive, Soče in mostu nad njo.
- ARHAIČNEGA JAZ-a KOLEKTIVNE ZAVESTI- tistega pra-jaza mojih prednikov, ki so živeli v teh krajih. Zgradili so prvi zabeležen most v letu 1321, ko na mestu sedanjega Mosta na Soči ni bilo nikakršne naselbine. Leta 1504 je na Boianovem zemljevidu edini dokumentirani most čez Sočo na Tolminskem prav ta pri sv. Mauru. Stotine let generacij, katere so, tako kot mi dandanes, živele po svojih najboljših sposobnostih v harmoniji z naravo, reko in mostom, ki se je spreminjal, nadgrajeval in rasel s tukajšnjim človekom skozi zgodovino miru in vojn. Most nas je razdvajal na dva politično-ideološka bregova, nas spet spajal v novo nastalih

državah in nas zdaj, ponovno tiho in brez besed poziva, da se združimo. Tako, kot so se združili davnega 1713-tega Tolminski puntarji in zagotovo je čez most zakorakal kakšen od njih, ko se je odpravil po svojo pravico v Gorico.

Zgodovina se rada ponavlja in Mostarji znova zahtevamo svoj prav. Tokrat v obdobju miru, v državi, ki nam obljublja demokracijo in svobodo odločanja.

Prevezemimo torej odgovornost in pravico do lastne identitete, tako v simbolnem pomenu in nič manj fizičnem kontekstu našega mostu, čez našo Sočo.

Polonca Valentinčič- kostumografinja

Most...

Nisem nasprotnik novih stvari, nisem pa niti pristaš vsiljenih stvari in ravno to je vzrok, da se mi po glavi prepletajo misli, ki mi ne dajo miru.

Se sprašujem:

Zakaj se mi dozdeva, da nam je ta, novi most, nekako vsiljen ?

Zakaj imam občutek, da je nekomu prav malo mar, kako se bo ta, novi most, vklopil v okolje?

Zakaj se sprašujem, kakšni so ti ljudje, ki jim je prav malo mar za našo kulturno dediščino?

In zakaj mi ne da miru misel, da gre tu le za denar, ki bo navsezadnje končal tam, kjer ne bi smel ?

In si odgovarjam:

Zato, ker sem v avgustu na vprašanje občini, kje se da videti, kako bo izgledal novi most, dobil ta odgovor:

Pozdravljeni,

Po naših informacijah dokončna podoba še ni dorečena. Ker gre za državno cesto je upravljalec Direkcija za ceste, morda vam tam dajo več informacij.

Lepo pozdravljeni,

Martina Špolad,

Tajništvo

Na isto vprašanje Direkciji za ceste, sem do danes dobil le ta odgovor:

To je avtomatska povratnica za elektronsko pošto, ki je prispela dne 07.08.17 ob 08:15:17.

Prosimo, da ne odgovarjate na to sporočilo.

Torej, približno dva meseca pred začetkom tako imenovane rekonstrukcije starega mostu (no, po mojem laičnem mnenju gre tu za novo gradnjo), podoba mostu ni dorečena.

In to me bega, šele tik pred zdajci je projekt predstavljen krajanom in kljub temu, da je pogodba menda že podpisana, lahko v medijih zasledim, da so še možni manjši popravki...

Pa se še sprašujem:

Zakaj je vse skupaj zavito v tančico skrivnosti...?

Pa mi po glavi odmeva odgovor....denar...denar...denar....

Dare Trobec